

БЕЗПРЕДЛОЖНИ КОНСТРУКЦИИ НА МЯСТОТО НА СТАРИ ПАДЕЖИ В НЯКОИ ТРАКИЙСКИ ГОВОРИ

Неда Павлова

Относително самостоятелни и обособени в рамките на определена територия, отделните говори, макар и диалекти на един език, се развиват доста неравномерно. Така могат да се обяснят архаичните черти в граматичния строй, които някои от тях пазят по-дълго. Сред рупските говори има такива, които и до днес съхраняват падежни форми в именната си система /сравн. родителен: *занемел от страха; Заспах порва сона; дателен: Йе викам мойему сыну; Мулему дай ед,ово и твар; Каков армаган шге проводиш майци ти; до Райчовцех име круша; Дудем са ни угада; Дай кравемте заро; Носи хлеба затворникам; родителен: Лебо немаше*[2]*; Къдга уд господ,ъ паннъ; Д,ат Рал,ъ колку сме ранили; Нъ енна жена дът със акъхъ син а тогу; дателен: Дай баби си; Дайте момчето му чумберче; Кир,аку се ъйдилу много; Мъгарето му дайте ода.*[3]

Според К.Мирчев „периода от дванадесети до четиринадесети век българският език е изживял най-важните етапи на прехода от синтетизъм към аналитизъм. В края на четиринадесети век в по-големия брой български говори аналитизмът е бил господствуваща черта в областта на имената".[4]

Като разглежда разпадането на падежните форми и тяхното заместване с аналитични конструкции, той обръща внимание на един характерен за развоя на българския език факт, че „не навсякъде партитивният родителен падеж се разлага в предложна конструкция. В много случаи както след числителни, така и след думи, изразяващи някакво количество, на мястото на зависещия от тях партитивен родителен падеж се явява направо обща форма".[5] Този етап от развоя на българския език е регистриран в много старобългарски паметници

(срвн. мъногъ народъ людие, Добромирово ев. Лука, XXII, 27, и пребы тѹ дьние много Врачанско ев. Йоан, IV на мало недѫжникы възложи рѫцѣ, Добрейшово ев. Марко VI, 5 множество грѣхы, Загребски октоих/[5] и („ множество много люде, Кюстендилско ев,; Лука, VI, 17/[6]

Примери за заместване на стария родителен партитивен падеж само с обща форма без предлог и досега могат да се срещнат в южните български говори - тракийски и македонски.

Като падежни остатъци са определени от К.Мирчев[6] конструкциите с без предложни допълнения и определения, наследници на стария родителен за мярка,

срещащи се при глагола „пълня” и прилагателното „пълен” в неврокопския и други югозападни говори в Македония /*сравн.Къштатъ ни а пълна бълхи; Што ми бйахъ пари напънети, Лавров и Поливка р.256; Напил са вода; бйеше пълнъ пари в.261; та е напълнила ода в, 262. Аналогични примери се откриват и в лозенградския тракийски говор: Ви ну пълнъ беше; вътре ше йе пълнъ уда; Та лъжицъ йе пълнъ захър; Хоръ пълну къштътъ хи; Имъ ъно буренце пълну вину; Пълнъ бише кремен,е; Ф црквътъ пълну чужденци. Наште отовни ги пълне медо и ги турвъ ф техните кули; Дук, анету пълни бихъ чирус; Напих си мл,аку.*

В Лозенградския говор се откриват конструкции на обща форма като заместници на дателен и творителен падеж в съчетания с глаголи: Утиш ли тезикъ натварили си кулите дърва; Натварихъ керван кулите си дървъ; Тъвъ бабъ Митръ хи измр,ахъ децатъ; /неприглаголен дателен падеж/. Конструкции на обща форма без предлог се срещат на място, където би трябвало редовно да срещнем винителен падеж с предлог: Нету бок в,арвам, нету лекаре в,арвам. В този и подобни случаи обяснението би могло да бъде аналогията. При глаголите приличам /стб. ПРИЛНКОВАТИ/[7] и думата от гръцки произход м,асъм редовно се употребява обща форма без предлог: *Татку си преличъ; Г,орги м,асъ майкъ си; Митку преличъ, когу ше преличъ; В конструкции на обща форма без предлог се срещат и при други глаголи: И сутрин кът шт,аъ станем зърове ни сн,ак; Три петйетажни къшти имъ се дъски нъпрайени.* Там, където се очакват пълни местоименни форми в дателен падеж,е налице старата родително-винителна форма, клоняща да се превърне в обща форма.[8] И в тези случаи съществува употреба на формата без предлог. *Ни казвъ нас кък си къчилъ нъ таткувът си кон; Ги в'арвам т,ах; Той гу казъ,него - гу в'арвали.*

В среднобългарски паметници може да се открие употребата на обща форма без предлог на мястото на дателен падеж /сравн. ПѠДНО ЄС ЦРТВО НБСНОЕ ЗРЬНО ГОРѢШНУМО. Врачанско ев., Лука X111, 19; ОУПОДОБИТ СѦ ЦРСТВО ПБТВО НБСНОЕ ДЕСѦ ДѢВЗ Иван-Александрово ев., Матея, XXУ, 1[2]

Може би в тези случаи не става въпрос за механична замяна, както предполага К.Мирчев,[9] а за регистриран развой на езика, който предхожда настаняването на обща форма в съчетание с предлог.

Според А.А.Потебня в развитието на българския език формите на предложен, дателен и творителен падеж „се заменят с една неприличаща на тях, която трябва да бъде форма на именителен, родителен или винителен падеж.[10]

В Лозенградския говор се е наложила формата за именителен падеж, в Яна и Бунар Хисар, и за винителен падеж - в Пенека Урушбеглия. За това свидетелстват и формите от женски род а- основи, при които са се генерализирали именителните облици.[11] /Я.Б.Х./ вин. /П.У./

южен български говор е запазил по-дълго едно архаично състояние в развоя на езика в областта на именната система - едно след падежно състояние, когато се е настанила обща форма, но още не са се развили предлози, т.е. в развитието на именната система диалектът не е достигнал онази точка, фиксирана като норма в книжовния език - употребата на обща форма с предлог.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ст.Кабасанов, Говорът на с.Момчиловци, Смолянско, ИИБЕ, кн.4, С., 1956.
2. Ст.Кабасанов, Един старинен български говор, С., 1963.
Т.Бояджиев, Говорът на с.Съчанли, Гюмюрджинско, С., 1972.
К.Мирчев, Историческа граматика на българския език /111 издание/. С., 1978, с.275.
5. К.Мирчев, Историческа граматика на българския език, С. 1978, С.283.
6. Ив.Дуриданов, Към проблемата за развоя на българския език от синтетизъм към аналитизъм, Годишник на СУ, Филологически факултет, т.51, 1955, С. 1956, с.212.
Според Дуриданов ограничаването в употребата на родителния падеж вероятно се е извършило за сметка на вторичните му функции, а по-нататък това е засегнало и някои първични като партитивната. Утежняването на дадена падежна форма с нови вторични значения е довело до разлагането и изчезването й /с.202/; След обезсмисляне на флексията за родителен падеж в прехода към аналитичност, при изразяване на партитивната функция, словоредът е поел ролята на средство за изразяване отношение на цялото към неговата част. По този начин той обяснява съществуващите конструкции: чаша вода, куп деца, множество ученици /с.214/. При разглеждането на диалектините примери тук не се приема мнението за първостепенната роля на словореда при изразяване на партитивните отношения, тъй като никога той не става причина за семантични недоразумения.
7. К.Мирчев, Неврокопският говор, Годишник на СУ Историко-филологически факултет. С. 1936, стр.109.
8. Fr.Miklosich. Lexion palaeoslave nico graeco latinum
9.В повечето български говори няма особени пълни форми за дателен падеж. Вж. Ст.Стойков, Българска диалектология, второ поправено издание, С. 1968, с.165/166.
10. К.Мирчев, Историческа граматика на българския език, 111 издание, С., 1978, с.285.
11. А.А.Потебня, Към въпроса за изчезването на падежните окончания в български език, Български език, 1968, кн.2-3, с.205.
12. Г.П.Клепикова, К вопроссу о происхождения формы существительных женского рода, ед. числа, а-основы в болгарском языке, Статьи и материалы по болгарской диалектологии, М. 1959, вып.9.